

Suburbanizace v kontextu příměstských vesnic

Ing. arch. Kryštof Ferenc
Školitel: prof. Ing. arch. Jan Koutný, CSc.
Ústav teorie, FA VUT Brno

Předmětem zkoumání jsou vesnice v přímé vazbě na velká města. Postupem času dochází k nárůstu vlivu města, v jehož spádové oblasti se vesnice nachází. Důsledkem toho je ztráta integrity vesnického způsobu života a ztráta vlivu komunity na život obyvatel. Stejně tak kvalita života a životního prostředí v nových částech vesnic je nesrovnatelná s tou ve stávajících částech vesnic. Tyto problémy jsou stejně aktuální a palčivé, jako jsou přirozené. Současné městské části krajských měst jsou konečným důsledkem procesů, které na příměstské vesnice působí dnes. V konečném důsledku se budeme snažit najít a pojmenovat zásady, jak postupovat při plánování nové zástavby v suburbii tak, aby nová zástavba těžila z bonity místa, kde se nachází. A zároveň aby byly co nejlépe zvládnuty negativní vlivy, které na vesnici má masivní výstavba nových částí. K tomu nám budou sloužit analýzy různých přístupů a modelů transformace vesnických částí z různých časových období. Od stavebních zásahů v šedesátých letech, různých konceptů výstavby sídlišť v osmdesátých letech, či výstavby rodinných domků v letech devadesátých. Kriteriem pro hodnocení zásahů nám vždy bude kvalita života z hlediska komunity a způsobu života.

Klíčová slova: Postagrární vesnice, Příměstská vesnice, Suburbanizace, Venkov

Suburbanization in the Context of Periurban Villages

Subject of our interest will be villages in direct relation to a bigger cities. Over time influence of the city on villages grows. The result is loss of integrity of modern village life. Likewise, the quality of life and environment in new parts of the villages is incomparable with the one in existing parts of the villages. These problems are just as actual and poignant, as are natural. The present city parts of regional cities are the ultimate result of processes that operate in the suburban village today. Ultimately, we will try to find and identify the principles of planning a new development in suburbia so it benefits from the credibility of the place where it is located. And how to avoid negative influence of this massive new parts on village itself. To do this, we will serve the analysis of different transformations of rural parts in different time periods. From building interventions in the sixties, various concepts of housing estates built in the eighties, or construction of houses in the nineties. The criteria for evaluation of interventions will be the quality of life in terms of community and way of life.

Keywords: Postagricultural village, Suburban village, Suburbanization, Countryside

1 Suburbanizace a venkovská sídla

1.1 Suburbanizace

Obecně je suburbanizace chápána jako překotná expanze města do svého okolí. Obvykle ji posuzujeme z hlediska kvality životního prostředí v nových částech či z hlediska dopadu a zatížení na centrální město. Pozorujeme zvětšování dopravní zátěže, opouštění a znehodnocování center měst. Máme na zřeteli takové otázky jako degradace krajiny či anonymita a sociální problémy ve „šmolích vesnicích“.

Co zůstává poněkud stranou zájmu, jsou samotné krystalizační body tohoto vývoje - vesnické osídlení v okolí velkých měst. Výstavba a rozvoj těchto vesnic je (krom rozšiřování stávajících městských částí), základním prvkem růstu města.

S rostoucí vzdáleností od centra se mění vlivy a děje, odehrávající se na vesnici. Od vesnických sídel ve volné krajině ve větší vzdálenosti od velkých centrálních měst (dříve okresních měst), až po sídla v jejich těsné blízkosti.

Zatímco ty první se potýkají se ztrátou identity a ekonomickými problémy, ty druhé jsou ve vleku suburbanizačních a urbanizačních tendencí města. Území vlivu města s jeho rozšiřováním pomalu roste a vesnice jsou vystavovány stále novým tlakům.

1.1.1 Životní styl postagrární vesnice

Tradiční způsob vesnického života se silně odvíjel od zemědělství a ekonomického pozadí vesnice. Je však jasné, že takový způsob života je již dávnou minulostí. V několika transformačních vlnách (jímž dominuje socialistická přeměna venkova) byl přeměněn životní styl vesnice z tradičního života, který vychází z pudy a zemědělství, po moderní, urbanizovaný, způsob vesnického života.

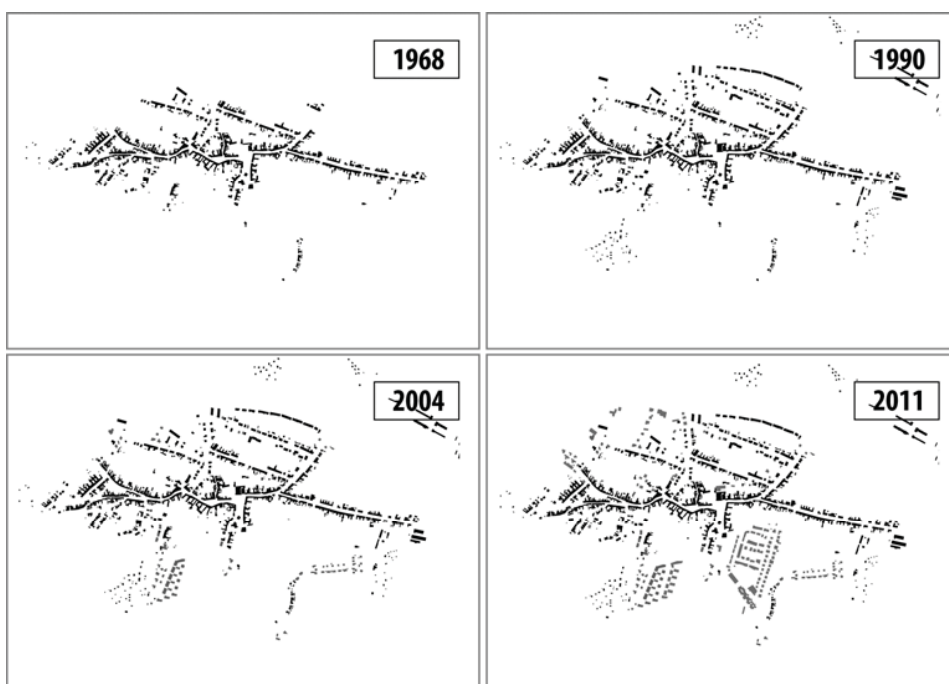
Základní prvky soudobého vesnického života se odvíjejí od tradic a silných sociálních vazeb vůči svému okolí, stejně tak jako vůči místu kde žijí, svému domovu. Ve většině případů jsou obyvatelé ve spádových oblastech velkých měst ekonomicky zcela závislí na zaměstnání ve městě. Přesto se jejich životní styl (díky výše zmíněným vlastnostem) výrazně odlišuje od toho městského. Obyvatelé jsou stále součástí, silných sociálních vazeb na své okolí. Jsou součástí něčeho, čemu by se dalo říkat vesnická komunita. Kořeny této komunity jsou generační a její kořeny jsou i mnoho generací staré.

V rámci tohoto článku budeme tedy toto nazývat „vesnickým“ životním stylem a budeme to považovat jako hodnotu hodnou k zachování. Kvalitu veřejných prostor i urbanistického návrhu budeme brát jako nástroje k jejich dosažení.

2 Aktuální fáze transformace vesnic

2.1 Žebětín jako aktuální příklad transformace vesnice

Žebětín je subměstské sídlo v těsné blízkosti města Brna. Na jeho příkladě je možné jasně sledovat postupnou přeměnu „vesnice“ v městskou část. Ještě na začátku devadesátých let byl Žebětín urbanistickým celkem, který bychom nejspíše označili za vesnické sídlo. Díky dobré poloze (úrodné půdě, dosažitelnosti z Brna), to byla vesnice vždy bohatá a lidnatá a v důsledku toho byla její struktura velmi bohatá. Navzdory tomu, že množstvím obyvatel i složitostí struktury, i navzdory tomu, že většina obyvatel dojížděla za prací do Brna a Žebětín tak aspiroval na téměř městys, zachovala se zde většina znaků běžných pro vesnický život.

Obrázek 1: Historické mapy Žebětína (cenia) (geolab) (čuzak) (brno) (mbrno)

2.1.1 Vývoj od roku 1990

Díky přímé návaznosti i legislativní integraci k městu Brnu zde městotvorné tlaky působily velmi výrazně i před rokem 90, ale zůstaly limitovány jen na několik málo realizací rodinných domů, kterých si všimneme později. A také na několik realizací veřejné vybavenosti, které silně poškodily image vesnice, ale na život obyvatel měly spíše pozitivní vliv.

Naopak vývoj, který v Žebětíně proběhl v devadesátých letech dvacátého století a prvních letech století jednadvacátého, je ve znamení výrazných změn sídla a jeho postupného přerodu v městskou část. Nositelem změn se stal první porevoluční územní plán a vybudování několika výrazných obytných celků.

2.1.2 Dnešní stav a veřejné prostory

Co tato změna přinesla, lze dobře sledovat na aktuálních proměnách veřejného prostoru, na zvycích a pohybu lidí. Oproti původnímu stavu struktury v 90tých letech, kdy celá se celá vesnice dala mentálně chápat jako homogenní celek (s případným polohovým upřesněním před hospodou/za hospodou), je dnešní Žebětín již diferencován do čtvrtí s různými funkcemi, životním standardem a sociální strukturou. Změnou dopravní struktury i zastávek jsou tradiční veřejné prostory opouštěny ve prospěch těch nově vzniklých (kolem vybavenosti, zastávek MHD).

Původní životní styl se pomalu vytrácí. Zatímco ještě před deseti lety bylo zdravení na ulici běžným jevem, dnes už na ně téměř nenarazíte. I přes poměrně silný tradicionalismus i předávání tradic z generace na generaci se pocit integrity s místem pomalu vytrácí.

Další vývoj (zakotvený v připravovaném územním plánu) je ve znamení prohlubování těchto tendencí; dobudování nového veřejného vybavení mimo tradiční plochy. Město Brno se přibližuje rozšiřováním sídliště (výstavba v území Kamechy) i posilováním městské hromadné dopravy (nové autobusové linky i protažení tramvajové trasy).

3 Časové hledisko

Z výše uvedeného vyplývá, že zásadním problémem posuzování a analyzování stavebních (a jiných zásahů) do vesnice je jejich dlouhotrvající dopad. Změnu chování obyvatel, vzhledu či funkce budov i změnu okolí v čase, je velmi obtížné (nebo nemožné) odhadnout dopředu. Simulační metody také nejsou příliš užitečné. Možným řešením je studování dopadu historických zásahů.

Ke studiu se nabízí transformační procesy a zásahy předchozí etapy.

3.1 Transformační procesy na českém venkově v letech 1960-90

V letech 1960-90 proběhla poslední uzavřená transformační vlna. Vedena ideou kolektivizace a ideou přibližování města k venkovu, přinesla v poměrech vesnického osídlení obrovské změny.

Nejvýraznější změnou byla změna ekonomická. Jejím hlavním symptomem bylo budování velkých zemědělských komplexů mimo zastavěné území na okraji vesnic. Kolektivizace zemědělství přinesla zásadní změnu životního prostředí.

Nemalé procento urbanistických zásahů z těchto let, bylo tristních – devastujících prostředí, do kterého byly zasaženy, či přinášely sociální problémy, se kterými se potýkáme ještě dnes. Přesto by se našlo v dobových stavebních zásadách mnoho analogických stavebních projektů s dnešní dobou. A vzhledem k masivnímu množství takových zásahů i časovému odstupu můžeme sledovat jejich úspěšnost či neúspěšnost v čase.

Nemalé paralely k současnému trendu stěhování obyvatel z města do okolí měst, či budování příměstských „nocleháren“ můžeme hledat v dobovém příklonu k chalupaření a re-osídlení „neperspektivních“ vesnic. Změna smýšlení o svém okolí a sociální integrace chalupářů do vesnického prostředí si vyžádala poměrně velkou časovou plochu (a zdaleka ještě není skončena). Stejně tak ve studiu tehdejších, rodinných a bytových kolonií můžeme hledat paralely k dnešním podobným projektům.

3.1.1 Městský rodinný dům ve vesnickém prostředí

Příkladem takové kolonie v již zmíněném Žebětíně může být kolonie městských rodinných domů na ulici Chrpová. Výstavba 31 typových řadových rodinných domů, které strukturně odpovídají původní vesnické zástavbě, se však vymykala ve standardu bydlení, který je mnohem větší, než je ve vesnických (i rekonstruovaných domech obvyklé). Předně: většina nových obyvatel nepocházela z vesnického, ale městského prostředí. Od starousedlíků se již nelišili způsobem obživy ani životním stylem (už v době výstavby kolonie, žili vlastně všichni v Žebětíně městským způsobem života), ale nedostatkem vazeb k prostředí, ve kterém žili.

K výrazné změně došlo nejméně po třiceti letech a výměně generace. Stejně jako se změnili obyvatelé, změnily se i jejich domy, které prošly mnoha přestavbami a přestaly se podobat sobě navzájem. Stejně jako se navzájem nepodobají vesnické domy vycházející z jednotného dispozičního principu. (KÚR ČR, B.3.3.2.1.)

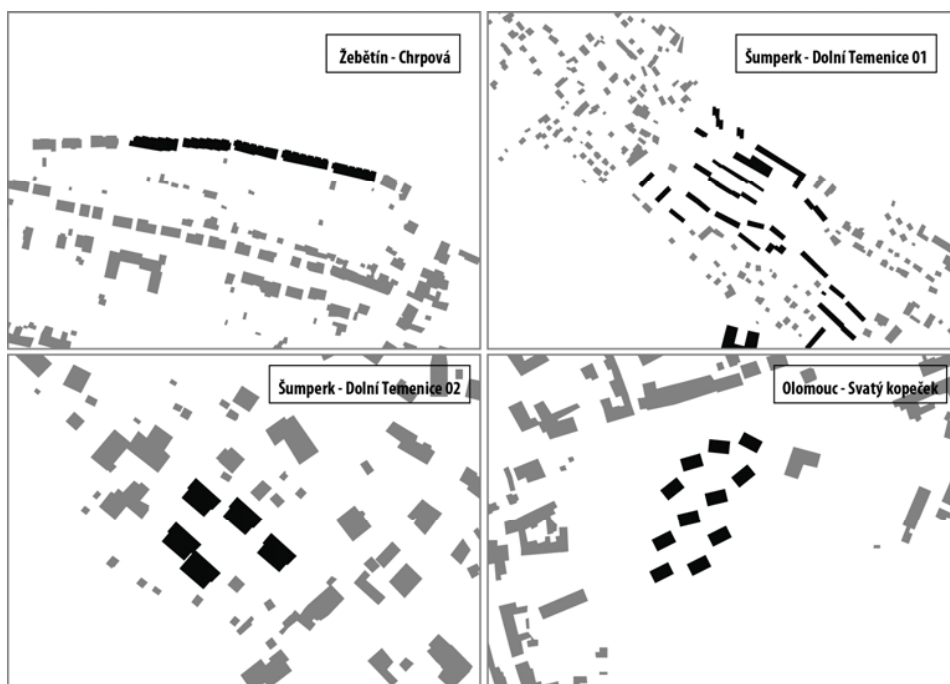
Rozdílem oproti dnešní výstavbě je v zásadě menší rozsah projektu, než je v dnešní době obvyklé. Rozdílné je také to, že prostředí, které v 60tých letech působilo na nově příchozí bylo mnohem stabilnější a silnější než nyní. Novousedlíci byli zároveň pod větším tlakem se adaptovat – tehdejší centra měst prostě neposkytovala dostatek možností k trávení volného času. Dnešní obyvatelé jsou prostě více „sváděni“ městem.

3.1.2 Bytové domy ve vesnickém prostředí

Bytové domy jsou v tradičních strukturách do 60tých let dvacátého století věcí v zásadě neznámou. Díky masivním a necitlivým vstupům bytových domů na vesnici v letech 1960-1990 je stále výstavba bytových domů, na vesnici považována za něco nepatřičného a nevhodného.

Přesto bylo (právě díky masivnímu počtu zásahů) v těchto letech realizováno velké množství stavebních projektů, které stojí za zmínku. A naopak prokazují, že výstavba bytových domů může být slučitelná s vesnickým prostředím.

Když pomineme nešťastný (přesto hojně užívaný) způsob transformace vesnice v městskou část, který se uplatnil v Šumperských Dolních Temenicích, kdy došlo ke kompletní sanaci jádra vesnice a jejím kompletním nahrazením masivní panelovou výstavbou. Ale už například kolonie bytovek jen pár set metrů na sever sídliště Dolní Temenice skládající se z několika bodových bytových domů omezené velikosti (2 patra a 4 bytové jednotky) už není možno pokládat za vyloženě negativní. Dalším příkladem může být kolonie bytových domů na Svatém kopečku v Olomouci. Soubor 11 bodových bytových domů, nevelkého měřítka (čtyřpodlažní o osmi bytových jednotkách), v době svého vzniku působil nepatříčně, časem se stal součástí prostředí. V těchto příkladech, můžeme vysledovat stejné, nebo podobné scénáře integrace jako u výše popsanych rodinných domů v Žebětíně.

Obrázek 2: Příklady novotvarů ve vesnickém prostředí (čuzak)

Lze předpokládat, že klíčovým kritériem není ani tak kvalita urbanistického rozvrhu (která je u většiny sledovaných příkladů velmi nízká), či kvalita architektury (která je u příkladů ve sledované etapě velmi nízká vždy), ale právě měřítka bytových domů. Bytový dům o maximálně čtyřech patrech a osmi bytových jednotkách se zdá být, v území přímo přiléhajícím na centra vesnic, maximem.

4 Závěr

Je jasné, že proces integrace postagrární vesnice do městských částí je ireversibilní a nemá smysl pokoušet se ho potlačovat. Konzervační, či příliš těsné regulační přístupy přispívají jen k násobení negativních vlivů suburbanizace (v krajním případě dvě oddělené, na sobě nezávislé struktury; každá se svými vlastními problémy). Metodou by tedy měla být cílená práce s vesnicí a maximální provázání nových struktur se stávající zástavbou.

5 Seznam použité literatury a pramenů

(cenia) CENIA, česká informační agentura životního prostředí. *Kontaminovaná místa* [online]. © 2009 [cit. 2011-12-10]. Dostupné z: <http://kontaminace.cenia.cz/>

(čuzak) ČESKÝ ÚŘAD ZEMĚMĚŘICKÝ A KATASTRÁLNÍ. *Nahlížení do katastru nemovitostí* [online]. Praha, © 2004 - 2012 [cit. 2011-12-12]. Dostupné z: <http://nahlizeniidokn.cuzk.cz/>

(mbmo) Uzemní plán města Brna - plán využití území. GIS Brno [online]. Brno: Magistrát města Brna, [2006], 2011-12-5 [cit. 2011-12-12]. Dostupné z: http://gis.brno.cz/tms/uzemni_plan_a/index.php#c=-599957%252C-1160087&z=0&l=tiled_uzemni_plan_a,parcely_vnk,mc_tiles&p=&

(geolab) LABORATOŘ GEOINFORMATIKY FAKULTA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ UNIVERZITY J.E.PURKYNĚ. *Prezentace starých mapových děl z území Čech, Moravy a Slezska* [online]. Ústí nad Labem, © 2001 - 2010 [cit. 2011-12-01]. Dostupné z: <http://oldmaps.geolab.cz/>

(KÚR ČR, B.3.3.2.1.) B.3 Trendy a koncepce územního rozvoje. In: Ústav územního rozvoje [online]. Praha: Ústav územního rozvoje, 23. 12. 2010, 23. 12. 2010 [cit. 2011-12-31]. Dostupné z: http://www.uur.cz/images/pap/KapitolaB/B3321_VenkovskeObceSidla_20070509.pdf